

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ΠΑΡΟΥΣΑ ΕΙΣΑΓΩΓΗ έχει ως στόχο να προσφέρει στον αναγνώστη πληροφορίες για το ευρύ έργο του συγγραφέα Stephen J. Ball, εστιάζοντας στα σημεία της δουλειάς του που είναι επηρεασμένα από τον Foucault.

Ο Stephen J. Ball γεννήθηκε σε μια οικογένεια της εργατικής τάξης στο Λονδίνο το 1950. Διετέλεσε Καθηγητής Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης, στην έδρα Karl Mannheim, στο Ινστιτούτο Εκπαίδευσης, Πανεπιστημιακό Κολέγιο Λονδίνου από το 2001 ως το 2015, όταν και ανέλαβε τη θέση του Καθηγητή Κοινωνιολογίας Διακεκριμένης Υπηρεσίας στο ίδιο πανεπιστήμιο. Εκλέχτηκε Μέλος της Βρετανικής Ακαδημίας το 2006 και είναι επίσης Μέλος της Ακαδημίας Κοινωνικών Επιστημών και της Εταιρείας Εκπαιδευτικών Σπουδών. Είναι επίτιμος διδάκτωρ στο Πανεπιστήμιο του Τουρκού (Φινλανδία) και στο Πανεπιστήμιο του Λέστερ. Ήταν συνιδρυτής και διευθύνων σύμβουλος του Journal of Education Policy. Οι κύριοι τομείς ενδιαφέροντός του στο γνωστικό αντικείμενο της Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης είναι η κοινωνιολογικά ενημερωμένη ανάλυση της εκπαιδευτικής πολιτικής και οι σχέσεις μεταξύ της εκπαίδευσης, της εκπαιδευτικής πολιτικής και της κοινωνικής τάξης. Είναι πολυγλωσσώτατος και έχει στο ενεργητικό του 23 βιβλία

και περισσότερα από 200 άρθρα σε περιοδικά και κεφάλαια σε βιβλία.

Στην Ελλάδα, ο Ball, παρότι γνωστός, δεν έχει μεταφραστεί, αν και βρίσκουμε πλέον συχνά αναφορές στο έργο του. Στόχος αυτής της εισαγωγής είναι μια σύντομη γνωριμία με το έργο του, εστιάζοντας στους βασικούς θεματικούς άξονες που το απαρτίζουν: α) η κοινωνιολογία της πολιτικής και ο κύκλος της πολιτικής, β) οι κοινωνικές τάξεις-μεσαίες τάξεις, γ) ο νεοφιλελευθερισμός και η εθνογραφία δικτύων και δ) ο Foucault και η εκπαίδευση. Παρόλο που οι προαναφερθέντες άξονες διατρέχουν μεγάλο μέρος του έργου του, δεν το παρουσιάζουν σε όλη του την έκταση. Έγινε μια εστιασμένη επιλογή παρουσίασης θεωρητικών και μεθοδολογικών στοιχείων τα οποία θα μπορούσαν να συμβάλουν στην κατανόηση της θέσης και της οπτικής του συγγραφέα στο συγκεκριμένο βιβλίο.

Ο Ball (2015) ξεκινά το ερευνητικό του έργο στα τέλη της δεκαετίας του 1970, εστιάζοντας στις σχέσεις μεταξύ των κοινωνικών τάξεων, στις πρακτικές του σχολείου και στην εκπαιδευτική πολιτική. Μεθοδολογικά, ως επί το πλείστον, το ερευνητικό του έργο βασίζεται σε εθνογραφικές προσεγγίσεις με εκτεταμένη χρήση συνεντεύξεων και σε αυτή τη μεθοδολογική βάση επανέρχεται σε όλη την ερευνητική του διαδρομή. Ταυτόχρονα, σε όλη την πορεία του, ο ίδιος δεν υιοθέτησε κάποιον συγκεκριμένο θεωρητικό χαρακτηρισμό για το έργο του, όπως, λόγου χάρη, ότι είναι μαρξιστής, μπουρντιεϊκός ή φουκωϊκός. Παρόλο που στο έργο του μπορεί κανείς να διακρίνει μια έντονα ριζωμένη εστίαση στην έννοια της κοινωνικής δικαιοσύνης με ευρύτερα μαρξιστικά χαρακτηριστικά, τη χρήση και εξέλιξη των θεωρητικών όρων του Bourdieu (*habitus, capital, field*), μέσα από ερευνητικά προ-

γράμματα σε διάστημα 20 χρόνων αλλά και την αξιοποίηση και ανάδειξη του πλαισίου του Foucault (έννοιες και μεθόδους) ως σημαίνοντος για την ανάλυση τόσο της σχολικής πρακτικής όσο και της εκπαιδευτικής πολιτικής.

Κοινωνιολογία της Πολιτικής – Κύκλος της Πολιτικής (Policy Sociology – Policy Cycle)

Κατά τη δεκαετία του 1980 και του 1990, κυριαρχεί η ανησυχία για την εξέλιξη της έρευνας στην εκπαιδευτική πολιτική, καθώς υπήρχε έλλειψη σύνδεσης μεταξύ της έρευνας μακρο-επιπέδου για την εκπαιδευτική πολιτική και των περιπτωσιολογικών μελετών σε μικρο-επίπεδο. Ο Hargreaves (1985) τοποθετεί το πρόβλημα του μικρο- και μακρο-χάσματος στο ευρύτερο πλαίσιο της κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης και δηλώνει ότι:

[...] Οι αλληλεπιδραστές επέστρεψαν στις αίθουσες διδασκαλίας και στο διδακτικό προσωπικό, ενώ οι μακρο-θεωρητικοί έχουν μετακινηθεί στο «κράτος» και στην εκπαιδευτική πολιτική. Όταν η τρέχουσα και εντεινόμενη εκπαιδευτική κρίση και οι επιπτώσεις της στη σχολική εκπαίδευση ζητούν αξιοπρεπή κοινωνιολογική εξήγηση, αυτή η μη παραγωγική κατανομή της θεωρητικής εργασίας είναι, κατά τη γνώμη μου, λυπηρή (σελ. 24).

Η Ozga (1987) εστιάζει το επιχείρημα του Hargreaves στο ζήτημα του ρόλου του δρώντος υποκειμένου (*agency*) στην έρευνα εκπαιδευτικής πολιτικής. Το επιχείρημα γίνεται πιο σαφές όταν επισημαίνει «την ανάγκη να συνδυαστούν διαρθρωτικές μακροοικονομικές αναλύσεις των εκπαιδευτικών συστημάτων και των εκπαιδευτικών πολιτικών και

της έρευνας σε μικρο-επίπεδο, ειδικά εκείνης που λαμβάνει υπόψη τις αντιλήψεις και τις εμπειρίες των ανθρώπων» (Ozga, 1990, σελ. 359).

Βασιζόμενος σε αυτή την ερευνητική ανάγκη, ο Ball (1993, 1994) εισάγει μια καινοτόμο προσέγγιση για το θεωρητικό και αναλυτικό πλαίσιο της πολιτικής, τον «κύκλο της πολιτικής». Ο «κύκλος της πολιτικής»* αφορά ένα κατά κύριο λόγο μεθοδολογικό σύνολο κατευθυντήριων γραμμών για την ανάλυση πολιτικής. Ο «κύκλος της πολιτικής» εντάσσεται στο πλαίσιο της «κοινωνιολογίας της πολιτικής», ενός όρου που αναφέρεται για πρώτη φορά από την Ozga (1987) και ορίζεται ως «ριζωμένος στην παράδοση της κοινωνικής επιστήμης, ιστορικά ενημερωμένος και αντλώντας από ποιοτικές και διαφωτιστικές τεχνικές» (σελ. 144).

Η θέση του Ball για την υπέρβαση ασυνεπειών μεταξύ μακρο- και μικρο-επιπέδου δηλώθηκε ως εξής: «Αυτό που χρειαζόμαστε στην ανάλυση πολιτικής είναι μια εργαλειοθήκη διαφορετικών εννοιών και θεωριών. Έτσι, θέλω να αντικαταστήσω το νεωτεριστικό θεωρητικό έργο της αφηρημένης ευτέλειας με ένα πιο μεταμοντέρνο με τοπική πολυπλοκότητα» (Ball, 1993, σελ. 10). Θεωρητικά, ο «κύκλος της πολιτικής» είναι ένα αμάλγαμα διαφορετικών αναλυτικών προοπτικών με στόχο τη δημιουργία μιας μεθοδολογικής εργαλειοθήκης, η οποία μπορεί να αποδομηθεί, να αναδιαταχθεί και να συγχωνευτεί με άλλες αναλυτικές και θεωρητικές έν-

* Για μια πιο εκτεταμένη συζήτηση του «κύκλου της πολιτικής» και της «κοινωνιολογίας της πολιτικής», καθώς και για μια συζήτηση της κριτικής που του έχει ασκηθεί δείτε τα Vidovich, L. (2001). *A Conceptual Framework for Analysis of Education Policy and Practices* και Kolokitha, M. 2010.

νοιες για τις συγκεκριμένες ανάγκες κάθε ανάλυσης εκπαιδευτικής πολιτικής (Kolokitha, 2010).

Τρεις επιστημολογίες ή αναλυτικές προοπτικές παλεύουν να ακουστούν σε αυτό το θεωρητικό έργο. Χρησιμοποιούνται ως ερμηνευτικοί πόροι σε μια άσκηση στην «εφαρμοσμένη κοινωνιολογία». Μερικές φορές συγκρούονται και προκαλούν τριβές μεταξύ τους, αλλά η προκύπτουσα τριβή είναι, ελπίζω, σκόπιμη και αποτελεσματική και όχι περισπασμός. Είναι [οι τρεις επιστημολογίες]: η κριτική ανάλυση πολιτικής, η μετα-δομικότητα και η κριτική εθνογραφία (Ball, 1994, σελ. 2).

Ο «κύκλος της πολιτικής» συνίσταται στο να βλέπουμε την πολιτική τόσο ως κείμενο όσο και ως λόγο (*discourse*). Βλέποντας την πολιτική ως κείμενο, αυτό σημαίνει ότι: α) «οι συγγραφείς δεν μπορούν να ελέγξουν τις έννοιες των κειμένων τους» και ότι «είναι σπάνια το έργο ενός μόνο συγγραφέα ή μιας ενιαίας διαδικασίας παραγωγής», β) «[...] τα κείμενα δεν είναι απαραίτητα σαφή, κλειστά ή ολοκληρωμένα, τα κείμενα είναι προϊόν συμβιβασμών σε διάφορα στάδια» και γ) «οι πολιτικές μετατοπίζουν και αλλάζουν το νόημά τους στην αρένα της πολιτικής» (Ball, 1993, σελ. 11). Αυτός είναι ένας χώρος νοημάτων, συγκρούσεων και δρώντων υποκειμένων. Θεωρώντας την πολιτική ως λόγο (*discourse*), υιοθετεί μια φουκωική προσέγγιση κατά την οποία:

Οι λόγοι (*discourses*) είναι «πρακτικές που σχηματίζουν συστηματικά τα αντικείμενα για τα οποία μιλούν [...]. Οι λόγοι (*discourses*) δεν αφορούν αντικείμενα, δεν ταυτοποιούν αντικείμενα, τα συγκροτούν και κατ' αυτή την πρακτική αποκρύπτουν τη δική τους δημιουργία» (Foucault, 1977, σελ.

49, στο Ball, 1993, σελ. 14). Οι λόγοι (*discourses*) αφορούν τι μπορεί να ειπωθεί και να αποτελέσει αντικείμενο σκέψης αλλά και ποιος μπορεί να μιλήσει, πότε, πού και με ποια εξουσία (Ball, 1990).

Ο Ball εισάγει τα χαρακτηριστικά της φουκωικής έννοιας του λόγου στην ανάλυση της πολιτικής. Ο λόγος μπορεί να κινηθεί και να βρεθεί τόσο σε μακρο- όσο και σε μικρο-επίπεδο ανάλυσης. Ο λόγος είναι ταυτόχρονα μια κατασκευαστική δύναμη που περιορίζει το δρων υποκείμενο λόγω της μη ανακλαστικής παραγωγής των θέσεων των υποκειμένων εντός του λόγου και μιας δύναμης που επιτρέπει στο υποκείμενο να ελιχθεί ενώ αναπλαισιώνεται και επανεφευρίσκειται από το ένα επίπεδο στο άλλο. Με τον ίδιο τρόπο, η πολιτική μπορεί να κινηθεί και να βρεθεί σε διαφορετικά επίπεδα και να αναλυθεί σε σχέση με το δρων υποκείμενο.

Ο «κύκλος της πολιτικής» αποτελείται από τρία πλαίσια πολιτικής: το πλαίσιο επιρροής, το πλαίσιο παραγωγής κειμένου πολιτικής και το πλαίσιο πρακτικής, τα οποία πρωτίστως είναι πλαίσια αναπλαισίωσης της πολιτικής (Ball, 1993). Η μεθοδολογική και αναλυτική χρήση του «κύκλου της πολιτικής» α) προσφέρουν στο έργο του Ball μια πιθανή διαδρομή κάθε φορά για το πώς περιπτώσεις εκπαιδευτικής πολιτικής γίνονται νόμοι, ποιοι κοινωνικοοικονομικοί παράγοντες επέδρασαν στη δημιουργία τους, β) αναδεικνύουν τις νοσηματοδοτήσεις, ασυνέχειες και παρερμηνείες των κειμένων της εκπαιδευτικής πολιτικής και γ) μέσα από εθνογραφικές προσεγγίσεις και ποιοτική συλλογή δεδομένων παρουσιάζουν εμφατικά την πραγματοποίηση αυτών των πολιτικών στις καθημερινές πρακτικές των συμμετεχόντων στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Ο Ball (1997) αναδεικνύει το ζήτημα της οριοθέτησης του «χρόνου» και του «χώρου» στην έρευνα για την εκπαιδευτική πολιτική. Όσον αφορά το ζήτημα του χρόνου, η ανησυχία του εδράζεται στην ανιστορικότητα της έρευνας για την εκπαιδευτική πολιτική, καθώς επισημαίνει ότι: α) καμία πολιτική δεν μπορεί να θεωρηθεί «ως μηδενικό σημείο στην ιστορία της εκπαίδευσης» (σελ. 266) και β) οι έρευνες με εστίαση στην εκπαιδευτική πολιτική αποτελούν «στιγμιότυπα» στη διαδικασία υλοποίησης της πολιτικής. Συνεπώς είναι δύσκολο να απαντηθεί η ερώτηση «Σε ποιο σημείο είναι έγκυρο να αρχίσουμε να βγάζουμε συμπεράσματα για την επίδραση της πολιτικής;» (σελ. 267).

Σε σχέση με τον χώρο, ο Ball εξηγεί ότι «η έρευνα [εκπαιδευτικής] πολιτικής δεν έχει αίσθηση του χώρου, είτε επειδή οι πολιτικές δεν εντοπίζονται σε σχέση με αλλά πλαίσια που εκτείνονται πέρα από το εθνικό είτε επειδή η έρευνα δεν εξετάζει ή εκφράζει μια αίσθηση εντοπιότητας στις αναλύσεις της υλοποίησης της πολιτικής» (1997, σελ. 267). Η έννοια του χώρου στην εκπαιδευτική πολιτική εκείνη την περίοδο εμφανιζόταν κυρίως σε έρευνες και αναλύσεις που εστίαζαν σε ζητήματα «σύγκλιση πολιτικής» (*policy convergence*) και/ή στον «δανεισμό πολιτικής» (*policy borrowing*). Σε ένα άλλο επίπεδο, η έννοια του χώρου στην εκπαιδευτική πολιτική σχετίζεται με την απουσία ερευνητικής και αναλυτικής προσπάθειας ένταξης κάθε πολιτικής στο ευρύτερο φάσμα της κοινωνικής μεταρρύθμισης στην οποία εμφανίζεται, οπότε «[...] η εκπαίδευση αποκόπτεται από τον ευρύτερο τομέα της αλλαγής κοινωνικής πολιτικής» (σελ. 268).

Συνοψίζοντας, η έννοια της «πολιτικής ως λόγου», στον εννοιολογικό σχεδιασμό του Ball για τον «κύκλο της πολιτικής» προέκυψε ως μεθοδολογική προοπτική στην έρευνα της

κοινωνιολογίας της πολιτικής και της εκπαιδευτικής πολιτικής, σε μια προσπάθεια να δημιουργηθούν δεσμοί μεταξύ της ανάλυσης εκπαιδευτικής πολιτικής μακρο- και μικρο-επιπέδου, αναφορικά με τον χρόνο και τον χώρο όπου αναδεικνύεται κάθε εκπαιδευτική πολιτική και αναφορικά με την αναγνώριση του ρόλου του δρώντος υποκειμένου στην υλοποίηση αυτής της πολιτικής.

Κοινωνικές τάξεις – Μεσαίες τάξεις (middle classes)

Τη δεκαετία του 1980, η κοινωνιολογία της εκπαίδευσης στη Μεγάλη Βρετανία έχει επικεντρωθεί σε μειονοτικές επιστημολογίες (*minority epistemologies*) ή, αλλιώς, σε θεωρίες θέσης (*standpoint theories*) (Ball, 2004). Αυτή η περίοδος είναι γνωστή ως η Πολιτισμική Στροφή (*Cultural turn*), και η εστίαση της εντοπίζεται στις Πολιτικές Ταυτότητας (*Identity politics*) (Power & Rees, 2006). Τη δεκαετία του 1990, η κοινωνιολογία της εκπαίδευσης στρέφεται στην ανάλυση της εκπαιδευτικής πολιτικής. Εδώ βρίσκουμε την εδραίωση νεοφιλελεύθερων πρακτικών στην εκπαίδευση μέσω της εκπαιδευτικής πολιτικής –στις οποίες εντάσσονται θεματικά η μετατόπιση της σχολικής επιλογής στον γονιό, η δημιουργία ενιαίου αναλυτικού προγράμματος, η ανάδειξη της ποιότητας ως κύριου εκπαιδευτικού χαρακτηριστικού– και, ως εκ τούτου, την αποτελεσματικότητα, την ανταγωνιστικότητα, τα στάνταρ και την αξιολόγηση. Στο ίδιο πλαίσιο πολιτικής, οι κοινωνικές ανισότητες θα εξαλειφθούν μέσω της «διαφορετικής» διαχείρισης εκπαιδευτικών και σχολείων, και ξεκινά η αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού για την κατανόηση του επαγγελματισμού του εκπαιδευτικού.

Στις αρχές του 21ου αιώνα, οι κοινωνιολόγοι της εκπαίδευσης του Ινστιτούτου Εκπαίδευσης επαναφέρουν τη συζήτηση για τις κοινωνικές τάξεις. Δύο βιβλία εκδίδονται σχεδόν ταυτόχρονα το *Class Strategies and the Education Market: the middle classes and social advantage*, από τον Stephen Ball* (2003), και το *Education And The Middle Class*, από τη Sally Power και τους T. Edwards, G. Whitty και V. Wigfall. Η επαναφορά των κοινωνικών τάξεων ως το κεντρικό ερευνητικό ζήτημα στην κοινωνιολογία της εκπαίδευσης είναι άμεσα συνδεδεμένη με τις αυξανόμενες, υπό την επήρεια του νεοφιλελευθερισμού, εκπαιδευτικές πολιτικές και τη συνεχή μετατόπιση των αιτιών της σχολικής αποτυχίας προς τους γονείς και τους μαθητές. Η εκπαιδευτική πολιτική προέκρινε ότι οι γονείς και οι μαθητές όφειλαν να κάνουν τις «σωστές» εκπαιδευτικές επιλογές. Το βιβλίο του Ball (2003) πραγματεύεται τις στρατηγικές που οι γονείς μεσαίας τάξης αναπτύσσουν για να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής, να είναι καλοί γονείς (*good parenting*) και να κάνουν τις ορθές εκπαιδευτικές επιλογές για τα παιδιά τους. Ενώ το βιβλίο των Power κ.ά. (2003) δείχνει με στατιστικά δεδομένα πώς μαθητές της μεσαίας τάξης, πολλά υποσχόμενοι κατά τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, δεν είχαν πάντα τα προσδοκώμενα από την εκπαιδευτική πολιτική αποτελέσματα.

* Το 2003, ο Stephen Ball είναι Καθηγητής Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης, στην έδρα Karl Mannheim, στο Ινστιτούτο Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Λονδίνου (τώρα Πανεπιστημιακό Κολέγιο Λονδίνου). Αυτή τη θέση ανέλαβε το 2001, όταν τη θέση άφησε ο Geoffrey Whitty για να γίνει Διευθυντής του Ινστιτούτου Εκπαίδευσης. Την ίδια περίοδο, η Sally Power είναι επικεφαλής του Τμήματος Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων και Μελετών Πολιτικής, Ινστιτούτο Εκπαίδευσης.

Η σημαντικότητα του έργου του Ball αναφορικά με τις κοινωνικές τάξεις έγκειται στο ότι σε αυτό το βιβλίο (2003) εξετάζει πώς οι εκπαιδευτικές επιλογές (*choice*) λειτουργούν ως πλεονέκτημα της μεσαίας τάξης μέσα σε μια κοινωνική συνθήκη που πλαισιώνεται από τις αρχές της αγοράς και γίνεται κατανοητή μέσα από σχέσεις αγοράς. Ταυτόχρονα παρουσιάζει την έννοια της κοινωνικής τάξης ως κάτι δυναμικό και ενδεχόμενο βασιζόμενο σε πρότερες και μεταγενέστερες επιλογές, στη χρήση του κοινωνικού, οικονομικού και πολιτισμικού κεφαλαίου (η χρήση του Bourdieu είναι καθοριστική στην ανάλυση) και ως μια ταυτότητα που βασίζεται στον τρόπο με τον οποίο υπάρχουμε σε συγκεκριμένους κοινωνικούς τόπους (Ball, 2003, σελ. 6-7). Για τον Ball (2003), η κοινωνική τάξη είναι κάτι που συμβαίνει (*class happens*).

Τέλος, θα πρέπει να αναφερθεί ότι η δουλειά του Ball αναφορικά με τις κοινωνικές τάξεις δεν περιορίζεται μόνο στη μεσαία τάξη. Υπάρχει πλήθος ερευνών και κειμένων που εστιάζει στη μελέτη της εργατικής τάξης στην εκπαιδευτική διαδικασία (Ball, Macrae, Maguire, 2000, Braun, A., Vincent, C. & Ball, S.J. 2008 και 2011) και στη διερεύνηση διατομημένων κοινωνικών ανισοτήτων (*intersections, intersctionality*) (Gillborn, D., Rollock, N., Vincent, C. & Ball, S.J. [2012] και Ball, S.J., Rollock, N., Vincent, C. & Gillborn, D. [2013]). (Τα παραπάνω κείμενα αναφέρονται ενδεικτικά.)

Νεοφιλελευθερισμός και Εθνογραφία Δικτύων (Neoliberalism and Network Ethnography)

Ο νεοφιλελευθερισμός στο έργο του Ball ερευνάται διεξοδικά σε επίπεδο καθημερινών σχολικών πρακτικών, σε επίπεδο εκπαιδευτικής πολιτικής αλλά και σε επίπεδο διαμόρφω-

σης του υποκειμένου. Ο ίδιος ο Ball (2015)* υποδεικνύει ότι η χρήση τόσο των εννοιών του Bourdieu όσο και του Foucault είναι σημαντικός αρωγός στην ανάλυση του νεοφιλελευθερισμού αναφορικά με την εκπαίδευση. Συγκεκριμένα, το έργο του ακολουθεί τον θεματικό διαχωρισμό του νεοφιλελευθερισμού σε μεγάλο-N και μικρό-ν. Ο διαχωρισμός αυτός προκύπτει θεωρητικά, όπως αναφέρει ο Ball (2015), από το έργο των Aiwah Ong, Jamie Peck, Wendy Lerner και John Clarke, οι οποίοι εστιάζουν στις τεχνολογίες του νεοφιλελευθερισμού και τις αναλύουν. Σε αυτό το πλαίσιο, το μεγάλο-N του νεοφιλελευθερισμού αφορά στοιχεία της αγοράς και της οικονομίας, ενώ το μικρό-ν αφορά την καθημερινότητα του υποκειμένου, τις απλές καθημερινές δραστηριότητες της επαγγελματικής, και όχι μόνο, ζωής των ανθρώπων που σχετίζονται με την εκπαίδευση και τη συλλογιστική τους για αυτή την καθημερινότητα.

Αναφορικά με το μεγάλο-N του νεοφιλελευθερισμού, το έργο του Ball (2007, *Education PLC*) έχει αναδείξει και έχει διερευνήσει ζητήματα όπως ο ρόλος της ιδιωτικοποίησης και του ιδιωτικού τομέα στο μέλλον της δημόσιας εκπαίδευσης. Χρησιμοποιώντας την κοινωνιολογία της πολιτικής (*policy sociology*), εμπλέκεται κριτικά και αναλύει τις αλλαγές στην εκπαιδευτική πολιτική του Ηνωμένου Βασιλείου, τα νέα καθεστώτα διαμόρφωσης εκπαιδευτικής πολιτικής που αναδύονται αλλά ταυτόχρονα και τις τεχνολογίες που επιστρατεύονται για την υλοποίηση και υιοθέτησή τους από τα υποκείμενα. Αναγνωρίζοντας το νεοφιλελεύθερο πλαίσιο εκπαι-

* Η παρουσίαση του έργου του Ball για τον νεοφιλελευθερισμό βασίζεται στο κείμενό του «Accounting for a sociological life: influences and experiences on the road from welfarism to neoliberalism» (2015).

δευτικής πολιτικής, εξετάζει τις επιπτώσεις του στο σχολείο και στην εκπαίδευση γενικότερα, σε ηθικό επίπεδο αλλά και σε επίπεδο δημοκρατίας.

Στο μεγάλο-N του νεοφιλελευθερισμού εντάσσεται και η δουλειά του (Ball, 2012, *Global Education INC*), η οποία εστιάζει στη χαρτογράφηση και κατανόηση των σχέσεων και της δυναμικής της εκπαιδευτικής πολιτικής μέσω των νέων δικτύων που διαμορφώνονται μεταξύ επιχειρήσεων, φιλανθρωπίας και κυβερνήσεων πέρα από το πλαίσιο του κράτους. Το όραμα της «βέλτιστης πρακτικής» για το σχολείο και την εκπαίδευση αναδιαμορφώνεται και επανοριοθετείται σε παγκόσμιο επίπεδο μέσα από το «νεοφιλελεύθερο φαντασιακό» της εκπαιδευτικής πολιτικής. Ο Ball εδώ αναδεικνύει πώς η εκπαίδευση και η εκπαιδευτική πολιτική εξάγονται, αγοράζονται και πωλούνται ως επικερδή εμπορεύματα και πώς ζητήματα όπως η ποιότητα, η πρόσβαση και η ανάπτυξη της εκπαιδευτικής διαδικασίας αντιμετωπίζονται μέσω «λύσεων αγοράς» (Ball, 2012) σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο.

Η τρίτη διερεύνηση για το μεγάλο-N του νεοφιλελευθερισμού έρχεται με τη δουλειά του Ball με την Carolina Junemann (2011, 2012, *Networks, New Governance and Education*) και συνεχίζεται με τη συμμετοχή και του Diego Santori to 2017 (Ball, Junemann, Santori 2017, *Edu.net*). Οι Ball και Junemann (2012) συνδυάζουν μεθοδολογικά την ανάλυση κοινωνικών δικτύων με μεθόδους ποιοτικής έρευνας για τη δημιουργία μιας μορφής εθνογραφίας δικτύων, προκειμένου να συλλάβουν και να περιγράψουν αποτελεσματικά τις αλλαγές, τη συμμετοχή και τη δυναμική δικτύων και των συμμετεχόντων τους στη διαμόρφωση εκπαιδευτικής πολιτικής και στην πραγμάτωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Το εμπειρικό στοιχείο αφορά την εισχώρηση φιλανθρωπικών

και επιχειρηματικών δικτύων στην εκπαιδευτική πολιτική και την παροχή εκπαιδευτικών υπηρεσιών στο βρετανικό εκπαιδευτικό σύστημα. Η εστίαση αφορά όχι το νεοσύστατο αυτών των δικτύων, αλλά το ότι «η έκτασή τους, η εξειδίκευσή τους, η αμεσότητα και ο βαθμός ένταξής τους με κυβερνητικούς και κρατικούς οργανισμούς [...] είναι διαφορετικός» (σελ. 10), καθώς, όλο και πιο συχνά, κενά στο κρατικό εκπαιδευτικό σύστημα, είτε οικονομικά είτε εκπαιδευτικά, αντιμετωπίζονται με τη βοήθεια φιλανθρωπικών οργανισμών ή τη φιλανθρωπική δράση μεγάλων επιχειρήσεων. Με τη δράση της φιλανθρωπίας να επεκτείνεται σε ζητήματα που παλιότερα αφορούσαν αποκλειστικά το κράτος, οι συγγραφείς αναδεικνύουν πώς η ενασχόληση της κυβέρνησης με την εκπαίδευση μετατρέπεται σε διακυβέρνηση, η οποία αφορά τη διαχείριση μιας «άτυπης εξουσίας διαφορετικών και ευέλικτων δικτύων [...] μακριά από τις γνωστές ιεραρχίες και τις διοικητικές και γραφειοκρατικές λειτουργίες του παρελθόντος» (σελ. 3).

Τέλος, στο βιβλίο *Edu.net* (Ball, Junemann, Santori, 2017) εμφανίζεται η εξέλιξη του προαναφερθέντος έργου (2007, 2012), καθώς οι συγγραφείς εστιάζουν στη «χαρτογράφηση, εξερεύνηση και ανάλυση της δομής, της δυναμικής και της εξέλιξης μιας παγκόσμιας κοινότητας εκπαιδευτικής πολιτικής». Δηλαδή «ένα σύνολο οργανώσεων, ανθρώπων και γεγονότων που ενώνονται με διαφορετικούς τρόπους, σε σχέση με ένα παγκόσμιο έργο εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης» (σελ. 1). Το παγκόσμιο αυτό έργο εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, κατά τους συγγραφείς, αφορά τη νεοφιλελευθεροποίηση της εκπαίδευσης μέσω των αλλαγών που προκύπτουν στη διακυβέρνηση, στον ρόλο του κράτους, στην εκπαιδευτική πολιτική και στην παροχή εκπαιδευτικών υπηρεσιών (Ball,

Junemann, Santori, 2017). Ταυτόχρονα, σε αυτό το βιβλίο, αναπτύσσουν περαιτέρω τη μεθοδολογία της εθνογραφίας δικτύων και προσφέρουν «ένα σύνολο τεχνικών που είναι κατάλληλες για τη μελέτη του «πραγματικά υπάρχοντος νεοφιλελευθερισμού» (σελ. 5).

Τα έργα του Ball αναφορικά με το μεγάλο-N του νεοφιλελευθερισμού διαμορφώνονται μεθοδολογικά μέσα από αυτό που ονομάζει Εθνογραφία Δικτύων (*Network Ethnography*), η οποία εστιάζει στις διασυνδέσεις μεταξύ δημόσιων (υπουργείο, εκπαιδευτικά λόμπι και εκπαιδευτική πολιτική) και ιδιωτικών φορέων (επιχειρήσεων, υπηρεσιών εκπαίδευσης, μη κυβερνητικών οργανώσεων, φιλανθρωπιών και μεμονωμένων ατόμων) για τη διαμόρφωση και υλοποίηση των νεοφιλελεύθερων ιδεών της αγοράς στην εκπαίδευση, καθώς και στον τρόπο με τον οποίο αλλάζει, αναδιαμορφώνεται τόσο η καθημερινότητα των συμμετεχόντων στην εκπαιδευτική διαδικασία όσο και ο τρόπος σκέψης τους για τη συμμετοχή, τον ρόλο τους και το αποτέλεσμα της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Ο Ball δείχνει εμπειρικά και αναλυτικά τη μετάβαση της εκπαιδευτικής πολιτικής που εδραιώνεται στο σχολείο από το κράτος πρόνοιας στη νεοφιλελεύθερη αγορά ή, με φουκωικούς όρους, τη μετάβαση από την πειθαρχία στην κυβερνητικότητα.

Αναφορικά με το μικρό-n του νεοφιλελευθερισμού, ο Ball μάς προσφέρει μια σειρά από μελέτες και άρθρα (ενδεικτικά, 2003, 2005) στα οποία διαπραγματεύεται την καθημερινότητα των συμμετεχόντων στην εκπαιδευτική διαδικασία και αναδεικνύει το πώς οι τεχνικές του νεοφιλελευθερισμού μετουσιώνονται σε πράξη στις μικρές, «αδιάφορες» καθημερινές πρακτικές του σχολείου. Αναπτύσσει την έννοια της επιτελεστικότητας στο εκπαιδευτικό περιβάλλον, έννοια επη-

ρεασμένη από την Butler και τον Lyotard. Μέσω αυτής φωτίζεται η καθημερινή ενασχόληση εκπαιδευτικών, μαθητών και γονιών με δείκτες ποιότητας, στατιστικά στοιχεία για το σχολείο και την τάξη, βαθμούς, αξιολογήσεις απόδοσης και τρόπους βελτίωσης της απόδοσης. Τεχνικές που, όπως επισημαίνει, δεν δίνουν μόνο αναφορά για την πρακτική των υποκειμένων, αλλά κατασκευάζουν και καθοδηγούν την ίδια την πρακτική (Ball, 2015, σελ. 827).

Στοιχεία αυτής της αναλυτικής βρίσκουμε στο εμπειρικό έργο του με παραδείγματα από όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες. Αυτή η αναλυτική πηγάζει από μια μεθοδολογική προσέγγιση που δύναται να συνταιριάξει επιστημολογικά την ερμηνευτική και τον μεταδομισμό. Συνταιριάξει την εθνογραφία και την εκτενή συλλογή δεδομένων πεδίου με τη χρήση φουκωικών εργαλείων ανάλυσης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η δουλειά του με τη διττή ανάλυση της εκπαιδευτικής πολιτικής ως κειμένου και ως «λόγου», ενώ συγχρόνως εμμένει στη διερεύνηση ζητημάτων κοινωνικής δικαιοσύνης, όπως οι κοινωνικές ανισότητες αναφορικά με την κοινωνική τάξη και τη φυλή στην εκπαίδευση (Ball, 2015, σελ. 827).

Foucault και Εκπαίδευση

Το τελευταίο κομμάτι της παρουσίασης του έργου του Ball σε αυτή τη σύντομη εισαγωγή θα εστιάσει επιγραμματικά στη θεωρητική και αναλυτική χρήση του Foucault. Πολλά από αυτά τα στοιχεία έχουν αναφερθεί στις προηγούμενες ενότητες της εισαγωγής, οπότε εδώ θα ακολουθήσει μια συνοπτική παρουσίαση των στοιχείων που δεν έχουν συζητηθεί ήδη.

Θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι η μεγαλύτερη επιρροή του Foucault στο έργο του Ball αφορά μια συνεχή κατάστα-

ση αβεβαιότητας, επανεξέτασης και επαναπροσδιορισμού του υποκειμένου και του έργου του. Ο Ball τοποθετεί ο ίδιος τον εαυτό του σε σχέση με τον Foucault και προσδιορίζει την επίδραση στο έργο του σε μια διάλεξη στο Καλοκαιρινό Σχολείο στις Ευρωπαϊκές Σπουδές στην Εκπαίδευση στο Πανεπιστήμιο της Νάπολης με τίτλο “Is Education Impossible? Foucault as Educator”.

Αυτή η διάλεξη είναι μια άσκηση στην εύρεση και εξερεύνηση των δικών μου ορίων και περιορισμών. Δηλαδή, ως εκπαιδευτικός, πρέπει να αντιμετωπίσω την αδυναμία του ρόλου μου και τη δυνατότητα να είμαι κάτι άλλο. Ως συγγραφέας, πρέπει να αντιμετωπίσω τις αποτυχίες μου – την αποτυχία να κατανοήσω και να μεταφέρω αυτό που μπορεί να είχε πει ο Foucault για την εκπαίδευση και πώς το είχε πει, την αποτυχία να απαλλαγώ από τον μοντερνισμό. Όσο περισσότερο διαβάζω Foucault και όσο περισσότερο διαβάζω για τον Foucault, τόσο λιγότερο νομίζω ότι τον καταλαβαίνω, αλλά ίσως, ταυτόχρονα, τόσο περισσότερο καταλαβαίνω τον εαυτό μου. Θα θέσω τον εαυτό μου υπό αναθεώρηση – ως ένα υποκείμενο που είναι αδύνατο να υπάρξει, ένας φουκωϊκός εκπαιδευτής σε ένα νεοφιλελεύθερο πανεπιστήμιο, ένας ανθρώπινος επιστήμονας και μοντερνιστής. Από αυτή την άποψη, πρέπει επίσης να αναγνωρίσω τις αδυναμίες της δικής μου «περιορισμένης στάσης» (Ball, 2016).

Το πρώτο βιβλίο του Ball για το Foucault είναι ένας συλλογικός τόμος του 1990, όπου κάθε κεφάλαιο επεξεργάζεται και αναλύει εκπαιδευτικά ζητήματα χρησιμοποιώντας έννοιες του Foucault. Το 1993 ακολουθεί το άρθρο “*What is policy? Texts, Trajectories and Toolboxes*”, στο οποίο ο Ball εξειδικεύει και προσδιορίζει τη χρήση της έννοιας του λόγου

(*discourse*) στον «κύκλο της πολιτικής» και στην ανάλυση της εκπαιδευτικής πολιτικής. Τα έργα που συζητήθηκαν πιο πάνω, είτε εστιάζουν θεματικά στην ανάλυση της εκπαιδευτικής πολιτικής είτε στις κοινωνικές τάξεις στην εκπαίδευση είτε στον νεοφιλελευθερισμό στην εκπαίδευση, ακολουθούν κατά κύριο λόγο μεθοδολογικά τον «κύκλο της πολιτικής» και τη φουκωική νοηματοδότηση του λόγου (*discourse*). Τη χρήση των εννοιών του Foucault τη συναντάμε, επίσης, στις εθνογραφίες δικτύων.

Στο έργο του Ball, η χρήση της «θεωρητικής εργαλειοθήκης» (Ball, 2015) του Foucault εξελίσσεται με την πάροδο του χρόνου, καθώς δημοσιεύτηκαν και μεταφράστηκαν οι τελευταίες διαλέξεις του στο Κολέγιο της Γαλλίας. Η αρχική εστίαση στις έννοιες του λόγου, της εξουσίας, της πειθαρχίας ως κυρίαρχες για τη συγκρότηση του υποκειμένου έχουν επαναπροσδιοριστεί από τη χρήση της βιοπολιτικής, της κυβερνητικότητας και της επιμέλειας του εαυτού, ανοίγοντας έναν καινούριο χώρο για τη συγκρότηση του υποκειμένου και αφήνοντας χώρο στο ίδιο το δρων υποκείμενο κατά τη διαδικασία αυτήν. Η εστίαση του Ball (Ball & Olmedo 2013, Ball, 2015b, Ball 2016b) αφορά πλέον την πάλη του υποκειμένου να υπάρξει μέσα σε μια σύγχρονη μορφή πολιτικής που υποδηλώνει μια σύγχρονη μορφή του κυβερνάν. Εστιάζει σε τρόπους ύπαρξης μέσα στη σύγχρονη νεοφιλελεύθερη εκπαίδευση «βασίζόμενος στις αντιλήψεις του Foucault για το νεοφιλελεύθερο κυβερνάν, ως μια συγκεκριμένη διαμόρφωση της σχέσης μεταξύ της αλήθειας και της εξουσίας και του εαυτού (και, επομένως, της ηθικής)» (Ball, 2015, σελ. 828).

Το παρόν βιβλίο δεν αφορά μόνο τη θεωρία του Foucault και τη χρησιμότητά της στην ανάλυση της εκπαίδευσης και

των ζητημάτων που την αφορούν αλλά ούτε και τον τρόπο με τον οποίο ο Ball χρησιμοποιεί το εννοιολογικό πλαίσιο του Foucault στην ανάλυση της εκπαιδευτικής πολιτικής. Αφορά τη δυνατότητα φουκωικών μεθοδολογικών και αναλυτικών προσεγγίσεων, γενεαλογιών, στην ανάλυση της εκπαιδευτικής πολιτικής με στόχο την κατανόηση της ίδιας της εκπαιδευτικής διαδικασίας και του ρόλου της και της πιθανότητας «να δείξουν ότι δεν ήταν απαραίτητο τα πράγματα να εξελιχθούν κατ' αυτό τον τρόπο» (Foucault, 1991, σ. 76).

Βιβλιογραφία

- Ball, S.J. (επιμ.) (1990). *Foucault and Education: Disciplines and Knowledge*. London: Routledge.
- Ball, S.J. (1993). What is policy? Texts, trajectories and toolboxes. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 13 (2), 10-17. DOI: 10.1080/0159630930130203
- Ball, S.J. (1994a). *Education Reform: A critical and post structural approach*. Buckingham: Open University Press.
- Ball, S.J. (1994b). Researching inside the state: Issues in interpretation of elite interviews. Στο Halpin, D. & Troyna, B. (επιμ.) *Researching education policy: ethical and methodological issues* (σσ. 107-120). London: The Falmer Press.
- Ball, S.J. (1994). Some reflections on policy theory: a brief response to Hatcher and Troyna. *Journal of Education Policy*, 9 (2), 171-182. <https://doi.org/10.1080/0268093940090205>
- Ball, S.J. (2003a). The teacher's soul and the terrors of performativity. *Journal of Education Policy*, 18 (2), 215-228. <https://doi.org/10.1080/0268093022000043065>
- Ball, S.J. (2003). *Class Strategies and the Education Market: The Middle Classes and Social Advantage* (1η εκδ.). Routledge.

- Ball, S.J. (2004). The Sociology of Education: A disputational account. Στο Ball, S.J. (επιμ.) *The Routledge Falmer Reader in Sociology of Education*. London: RoutledgeFalmer.
- Ball, S.J. (2005). SERALecture 2005: Educational Reform as Social Barberism: Economism and the End of Authenticity. *Scottish Educational Review*, 37 (1), 4-16.
- Ball, S.J. (2007). Education Plc: Private Sector Participation in Public Sector Education (1η εκδ.). London: Routledge.
- Ball, S.J. (2012). *Global Education Inc.: New Policy Networks and the Neoliberal Imaginary* (1η εκδ.). London: Routledge.
- Ball, S.J. (2015a). Accounting for a sociological life: influences and experiences on the road from welfarism to neoliberalism. *British Journal of Sociology of Education*, 36 (6), 817-831. <https://doi.org/10.1080/01425692.2015.1050087>
- Ball, S.J. (2015b). Subjectivity as a site of struggle: refusing neoliberalism? *British Journal of Sociology of Education*, 37 (8), 1129-1146. <https://doi.org/10.1080/01425692.2015.1044072>
- Ball, S.J. (2016). Is Education Impossible? Foucault as Educator. *Διάλεξη στο Καλοκαιρινό Σχολείο στις Ευρωπαϊκές Σπουδές στην Εκπαίδευση στο Πανεπιστήμιο της Νάπολης*. Προσπελάστηκε 10/06/2021 <http://www.susees.eu/lecture-1-is-education-impossible-foucault-as-educator/>
- Ball, S.J. (2016b). Subjectivity as a site of struggle: refusing neoliberalism? *British Journal of Sociology of Education*, 37 (8), 1129-1146. <http://doi.org/10.1080/01425692.2015.1044072>
- Ball, S.J., Bove, R. & Gewirtz, S. (1996). School choice, social class and distinction: the realization of social advantage in education. *Journal of Education Policy*, 11 (1), 89-112. <https://doi.org/10.1080/0268093960110105>
- Ball, S.J. & Junemann, C. (2011). Education Policy and Philanthropy – The Changing Landscape of English Educational

- Governance. *International Journal of Public Administration*, 34 (10), 646-661. <https://doi.org/10.1080/01900692.2011.583773>
- Ball, S.J., & Junemann, C. (2012). *Networks, new governance and education*. Bristol: Bristol University Press.
- Ball, S.J., Junemann, C. & Santori, D. (2017). *Edu.net: Globalisation and Education Policy Mobility* (1η εκδ.). Routledge.
- Ball, S.J. & Olmedo, A. (2013). Care of the self, resistance and subjectivity under neoliberal governmentalities. *Critical Studies in Education*, 54 (1), 85-96. <https://doi.org/10.1080/17508487.2013.740678>
- Ball, S.J., Rollock, N., Vincent, C. & Gillborn, D. (2013). Social mix, schooling and intersectionality: Identity and risk for Black middle class families. *Research Papers in Education*, 28 (3), 265-288. <http://doi.org/10.1080/02671522.2011.641998>
- Ball, S.J., Macrae, S. & Maguire, M. (2000). *Choice, Pathways and Transitions Post-16: New Youth, New Economies in the Global City (Studies in Inclusive Education Series)* (1η εκδ.). Routledge.
- Braun, A., Vincent, C. & Ball, S.J. (2008). “I’m so much more myself now, coming back to work” – Working class mothers, paid work and childcare. *Journal of Education Policy*, 23 (5), 533-548. <http://doi.org/10.1080/02680930802054370>
- Braun, A., Vincent, C. & Ball, S.J. (2011). Working-class fathers and childcare: The economic and family contexts of fathering in the UK. *Community, Work and Family*, 14 (1), 19-37. <http://doi.org/10.1080/13668803.2010.506028>
- Foucault, M. (1991). Questions of method. Στο Burchell, G., Gordon, C. & Miller P. (επιμ.). *The Foucault effect: studies in governmentality*. Hemel Hempstead: Harvester/ Wheat-sheaf.